

معرفی دانشنامه و نگاهی به بخش اقتصادی آن

احمدعلی یوسفی

دانشنامهٔ امام علی علیه السلام دائرةالمعارفی است موضوعی در زمینهٔ شخصیت، سیره و اندیشه‌های امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیه السلام و پدیده‌های معاصر و پس از عصر آن حضرت که پیوندی وثیق با شخصیت و مکتب آن بزرگوار دارد، که در شش هزار صفحه و دوازده جلد سامان یافته است. این موسوعهٔ علمی، شامل یکصد و سی مدخل اصلی، و حدود سه هزار مدخل فرعی است و زیر نظر حجة الاسلام والمسلمین علی اکبر رشاد در پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و با همکاری بیش از دویست تن از دانشوران و استادان حوزه و دانشگاه تألیف شده است. مخاطبان دانشنامه، ارباب فکر و فرهنگ و دانش‌آموختگانی‌اند که دغدغه‌مند مباحث فکری دینی معاصرند و علاقه‌مند هستند این مباحث را از منظر کارگشای امیرالمؤمنین علیه السلام به تماشا بنشینند این اثر به‌عنوان پژوهش برتر حوزه‌ی دین‌پژوهی ایران در سال ۱۳۸۰ شناخته شده و اینک در محافل علمی دیگر نیز نامزد دریافت عنوان برجسته‌ترین اثر علمی است.

ویژگی‌های دانشنامه:

دانشنامهٔ امام علی علیه السلام حایز ویژگی‌های منحصر به‌فرد و متنوعی است که مجموع آن‌ها را یکجا در آثار مشابه نمی‌توان سراغ گرفت. این اختصاصات دانشنامهٔ امام علی علیه السلام را به‌عنوان اثری بدیع و بی‌بدیل در بین آثار دیگر از این دست، برجسته و متمایز کرده است.

از جمله امتیازات این اثر عبارت است از:

- اهتمام ویژه به تجزیه و تحلیل و تبیین مباحث فکری معاصر و قضایای نوپدید، با استناد به کلمات و سیره امام حکمت و بلاغت، علی علیه السلام،
- بررسی مقایسه‌ای پاره‌ای از نظریات معاصر در مباحث تفوریک،
- تنوع موضوعات و جامعیت نسبی مجموعه، در زمینه بررسی زوایای گوناگون و ابعاد مختلف شخصیت و اندیشه آن بزرگوار،
- ساختارمندی و همسو بودن موضوعات مطرح شده در مقالات،
- تفصیل در تحقیق موضوعات و اجتناب از کلی‌گویی،
- تقلیدگریزی و عدم اتکا به مشهورات و تحلیل‌های شایع و نه‌راسیدن از نتایج نوپدید، ضمن رعایت احتیاط علمی در تألیف مقالات،
- استقما و تتبع جامع مضامین خطب و رسائل و روایات رسیده از حضرت، در قلمرو مدخل‌های مورد تحقیق،
- همسانی و یک‌دستی مجموعه از لحاظ رعایت قواعد علمی پژوهش و نگارش،
- استناد به منابع دست اول در موضوعات تاریخی و سیروی،
- استفاده از زبان علمی و نثر معیار و پرهیز از آوازه‌گری و شعارپردازی،
- اشتغال بر شبکه معنایی جامع و نمایه‌ها و فهرس موضوعی.

نویسندگان دانشنامه:

از دیگر امتیازات دانشنامه، تنوع نویسندگان آن، از لحاظ تخصص و رویکردهای متفاوت علمی است.

نویسندگان مقالات دانشنامه را آمیزه‌ای از پیشکسوتان و صاحب‌نظران عرصه فکر و فرهنگ، و نیز پژوهشگران جوان حوزه و دانشگاه تشکیل می‌دهند.

هر یک از مقالات دانشنامه، به حسب موضوع، به قلم متخصص آن رشته سپرده شده و سپس از سوی چند صاحب‌نظر طی مراحل مختلف به دقت ویرایش علمی و صورتی شده است.

حضرات اساتید و دانشوران عبدالله جوادی آملی، سیدمرتضی عسکری، سیدجعفر شهیدی، رضا استادی، سیدجعفر مرتضی عاملی، رضا داوری، سیدجعفر ستیدان، علی ربانی، گلپایگانی، سیدمحمد رضا مدرسی، محمدهادی معرفت، محمد سروش، رسول جعفریان، سیدمصطفی محقق داماد، علی دوانی، محمدعلی سادات، مهدی مهریزی، محمدعلی جاویدان و... از نویسندگان این مجموعه‌اند.

ساختار موضوعی و فهرست مدخل‌های اصلی دانشنامه

ساختار علمی دانشنامه امام علی علیه السلام در ده زمینه کلان به سامان رسیده است. هر یک از محورهای کلان نیز - به فراخور تنوع و میزان مقالات - به شاخه‌های تخصصی‌تر تقسیم شده و در یک یا چند مجلد عرضه شده است. علاوه بر دوازده جلد اصلی، یک مجلد نیز با عنوان «درآمد» حاوی مقدمه اصلی اثر، فهرس تفصیلی، نمایه‌های موضوعی، چکیده مقالات، شناختنامه قلمزنان و همکاران و... فراهم شده است. ساختار موضوعی و فهرست مدخل‌های اصلی به صورت زیر است:

اخلاق و سلوک (جلد چهارم)

۱. حیات عارفانه امام علی علیه السلام
۲. مبانی و نظام اخلاق
۳. تربیت عقلانی
۴. آسیب‌شناسی تعلیم و تربیت
۵. سعادت
۶. کرامت انسان
۷. عبادت و عبودیت
۸. دعا
۹. تقوا
۱۰. نفاق

حقوق (جلد پنجم)

۱. حقوق متقابل مردم و حکومت از دیدگاه امام علی علیه السلام
۲. نقش مردم و بیعت در حکومت از

حکمت و معرفت (جلد اول)

۱. عقل و معرفت عقلانی
۲. قلب و معرفت قلبی
۳. فطرت و معرفت فطری
۴. وحی و معرفت وحیانی
۵. قرآن‌شناسی
۶. روش تفسیر قرآن
۷. تاریخ و معرفت تاریخی
۸. هستی‌شناسی
۹. خلقت
۱۰. حقیقت دنیا
۱۱. دین و دنیا

نبوت و امامت (جلد سوم)

۱. بعثت و نبوت
۲. تلموز دین
۳. امامت و خلافت
۴. ادله و نصوص امامت
۵. حب امام علی علیه السلام
۶. موعود جهانی
۷. علم غیب
۸. غلو

مبدأ و معاد (جلد دوم)

۱. برهان اثبات وجود خدا
۲. توحید
۳. اسماء و صفات خداوند

دیدگاه امام علی علیه السلام

۳. حقوق بشر
۴. آئین دادرسی
۵. جرم شناسی
۶. امام علی علیه السلام و برخورد با مجرمان
۷. پیشگیری از جرم
۸. فقه امام علی علیه السلام و روشهای آن

سیاست (جلد ششم)

۱. جامعه آرمانی از دیدگاه امام علی علیه السلام
۲. آسیب شناسی حکومت از دیدگاه امام علی علیه السلام
۳. اهداف و آرمانهای حکومت اسلامی
۴. عوام و خواص از دیدگاه امام علی علیه السلام
۵. ساختار حکومت امام علی علیه السلام
۶. امام علی علیه السلام و مخالفان
۷. امر به معروف و نهی از منکر
۸. سیاست از دیدگاه امام علی علیه السلام
۹. وسیله و هدف از دیدگاه امام علی علیه السلام

اقتصاد (جلد هفتم)

۱. سیره اقتصادی امام علی علیه السلام
۲. سیاستهای اقتصادی امام علی علیه السلام
۳. عدالت اقتصادی امام علی علیه السلام
۴. اصلاحات اقتصادی امام علی علیه السلام
۵. بیت المال
۶. بازار در حکومت امام علی علیه السلام
۷. فقر و فتنه
۸. زهد و قناعت
۹. دنیا و آخرت

تاریخ (جلد هشتم)

۱. زیست نامه امام علی علیه السلام
۲. در کنار پدر (ابوطالب)
۳. امام علی علیه السلام در عهد پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم

۴. غدیر

۵. سندشناسی غدیر
۶. سقفه
۷. فلک
۸. اصحاب امام علی علیه السلام

تاریخ (جلد نهم)

۱. نجف
۲. کوفه
۳. قاعدین
۴. قاسطین
۵. مارقین
۶. ناکثین
۷. سب و ریشه های تاریخی آن

سیره (جلد دهم)

۱. سیره امام علی علیه السلام
۲. امام علی علیه السلام در نگاه پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم
۳. امام علی علیه السلام در نگاه صحابه
۴. امام علی علیه السلام در قرآن
۵. آیه ولایت
۶. آیه مباحله
۷. اسما و القاب امام علی علیه السلام

سیره (جلد یازدهم)

۱. روایات امام علی علیه السلام
۲. فضایل و مناقب امام علی علیه السلام
۳. اوصاف منصوص امام علی علیه السلام
۴. فصاحت و بلاغت امام علی علیه السلام
۵. تأثیر امام علی علیه السلام بر ادبیات فارسی
۶. تأثیر امام علی علیه السلام بر فرهنگ و تمدن اسلامی
۷. مظلومیت امام علی علیه السلام

موجع شناسی (جلد دوازدهم)

۱. اسناد نهج البلاغه

۲. نهج البلاغه

۳. شرحهای نهج البلاغه
۴. مستدرکات نهج البلاغه
۵. مصحف امام علی علیه السلام
۶. القدير
۷. عبقات الانوار
۸. غررالحکم و دررالکلم
۹. صحیفه علویه و مستدرکات آن
۱۰. غدیریه نگاری در جهان اسلام
۱۱. دیوان امام علی علیه السلام
۱۲. مرجع شناسی

۱۲-۱. احقاق الحق

۱۲-۲. وقعة صفین

۱۲-۳. خصائص امیرالمؤمنین

۱۲-۴. الفارات

۱۲-۵. کفاية الطالب

۱۲-۶. مشارق انوار اليقين

۱۲-۷. المسترشد فی الامامة

۱۲-۸. غایة المرام

۱۲-۹. المعده فی عیون الاخبار

۱۲-۱۰. مائة کلمه

۱۲-۱۱. کتاب سلیم بن قیس

۱۲-۱۲. کشف اليقين نس فضائل

امیرالمؤمنین علیه السلام

۱۲-۱۳. موسوعة الامام علی علیه السلام

۱۲-۱۴. مستند الامام علی (۱)

۱۲-۱۵. مستند الامام علی (۲)

۱۲-۱۶. القدير فی التراث الاسلامی

۱۲-۱۷. کتاب الجمل

۱۲-۱۸. المعیار والموازنة

۱۲-۱۹. اثبات الوصية

۱۲-۲۰. مناقب امیرالمؤمنین علیه السلام

۱۲-۲۱. نثر الثانی

۱۲-۲۲. دستور المعالم الحكم

حوزه اقتصاد

این حوزه نیز با ویژگی پیش‌گفته در بردارنده مدخل اصلی است که شامل یک جلد و بیش از پانصد صفحه می‌باشد. مؤلفان تلاش نمودند تا ابعاد مختلف مسائل مربوط به اقتصاد و معیشت را از آموزه‌های اندیشه‌ای و سلوک اقتصادی امیرالمؤمنین علیه السلام کشف و به زبان امروزی و علمی بیان نمایند. مدخل‌ها از ساختار منظم و مکمل هم برخوردارند و سعی بر آن بوده که این مجموعه از تداخل و تکرار به دور و در مجموع نمایانگر یک مکتب، اندیشه و منش اقتصادی ویژه‌ای باشد. در این حوزه هم به مباحث مبنایی و اندیشه‌ای امیرالمؤمنین پرداخته شده و هم تبیین سیاست‌ها و برنامه‌های اقتصادی حضرت در آن عصر مطمح‌نظر بوده است. بخشی از هم مؤلفان نیز بر آن بود که رهنمودهایی از تبیین و تحلیل بحث‌های حوزه اقتصاد، برای اقتصاد و عصر حاضر ارائه دهند.

چکیده مقالات حوزه اقتصاد به این شرح است:

مبانی فلسفی نظام اقتصادی / احمدعلی یوسفی

مقصود از مبانی فلسفی نظام اقتصادی، جهان‌بینی حاکم بر رفتار شرکت‌کنندگان در فعالیت‌های اقتصادی است. براین اساس خدانشناسی، جهان‌شناسی، انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی از منظر امام علی علیه السلام بررسی شد و تأثیر چنین دیدگاهی بر رفتارهای اقتصادی شرکت‌کنندگان در فعالیت‌های اقتصادی تبیین گردید. طبق این بررسی، بر اساس آموزه‌های برگرفته از کلمات و سیره امیرالمؤمنین، رفتار شرکت‌کنندگان در حوزه اقتصاد و نظام اقتصادی مورد تأیید آن حضرت، با نظام‌های شناخته شده در عصر حاضر تفاوت‌های اساسی و محوری دارد.

عدالت اقتصادی / محمد مهدی کرمی و عسکر دیرباز

در کلمات علی علیه السلام عدالت در معانی متفاوتی به کار رفته است که قدر جامع آن‌ها عدالت اقتصادی و مراعات حقوق در حوزه مسائل و روابط اقتصادی است. علی علیه السلام اجرای عدالت را هدف اصلی پذیرش حکومتشان بیان می‌کند. عدالت از منظر حضرت مایه دوام حکومت و حیات جوامع و آبادانی است. در تراجم کارآیی و عدالت اقتصادی، عدالت مقدم

می‌شود. قوانین عادلانه، تربیت اسلامی، و نظارت صحیح حکومتی از زمینه‌های تحقق عدالت به حساب آمده و ربا، احتکار، تبعیض، و حکومت ظالمان از موانع برقراری عدالت اقتصادی دانسته شده است.

سیاست‌های برقراری عدالت اقتصادی به دو دسته توازن اجتماعی و تکافل اجتماعی تقسیم می‌گردد که تکافل اجتماعی مفهومی برتر و فراتر از تأمین اجتماعی است. توازن اقتصادی با تعیین حدود مالکیت‌ها، توزیع ثروت و درآمد و ایجاد بخش عمومی به سامان می‌رسد و تکافل اجتماعی نیز با مدنظر قرار دادن اختلاف‌ها و توان‌ها، رعایت حقوق همه و توجه ویژه به طبقات ضعیف، مورد تأکید امام علیه السلام است.

دنیا و آخرت / عبدالامیر علیزاده

دنیا در سخنان علی علیه السلام در معانی متفاوت به کار رفته و ویژگی‌های زیادی برای آن ذکر شده است. یکی از برجسته‌ترین آن‌ها بی‌ارزش بودن دنیاست. از منظر امام علی علیه السلام جهان خاکی، پدیده‌های حیات و نعمت‌های مادی الهی مذمت نمی‌شود و تنها جلوه‌های غافل‌کننده دنیا از سرای آخرت، درخور ملامت‌اند. بنابراین بی‌ارزش بودن دنیا در نگاه امام علیه السلام امری نسبی و در رابطه با ارزش جهان آخرت است. به همین خاطر حضرت علیه السلام روحیه آخرت‌گرایی را در برابر دنیاپرستی زمانه خود تبلیغ می‌نمودند. ترک دنیا در دیدگاه علی علیه السلام، ترک تعلق است نه ترک کار و تلاش. بنابراین بهره‌مندی درست از آن مورد ترغیب است. اهل آخرت، در معیشت جانب میانه‌روی را فرو نمی‌نهند، آن‌چه مهم می‌نماید مسیر مصرف امکانات اقتصادی است که باید جنبه مقدمی برای آخرت داشته باشد. بین دنیا و آخرت تعاند نیست، بلکه بین دنیاگرایی و آخرت‌گرایی تضاد حقیقی برقرار است. این گونه نظر به دنیا و آخرت پی‌آمدهایی را در عرصه اقتصاد به دنبال دارد. تولید فراوان به انگیزه الهی، توسعه اقتصادی، توزیع مناسب ثروت، اصالت‌دادن به سود آخرت، مصرف محدود و پس‌انداز و سرمایه‌گذاری برای بسط عدالت، همه از آثار ترابط منطقی و الهی دنیا و آخرت شمرده می‌شوند.

زهد و قناعت / مجید رضائی

از نظر علی علیه السلام زاهد کسی است که به آن‌چه به‌دست می‌آورد دل نبندد و بر آن‌چه از

دست می‌دهد تا سرف نخورد و در مصرف نعمت‌ها به اندازه نیاز اکتفا کند. قناعت به معنای رضایت به داشته‌ها است و در مقابل حرص قرار دارد. زهد درجات و مراتبی دارد و یقین به مبدأ هستی و معاد، شناختن صحیح جهان، دنیا و انسان می‌توانند عوامل پدیداری زهد باشند. دانایی، عفت نفس، فراوانی یاد مرگ نیز از عوامل اکتساب صفت قناعت‌اند. زهد و قناعت آثار اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی فراوانی دارد. افزایش پس‌انداز و تولید، توزیع مناسب و رشد و توسعه اقتصادی می‌توانند از آثار زهد و قناعت به حساب آیند.

فقر و غنا / اصغر هادوی نیا

فقدان، آگاهی از فقدان و احساس نیاز، سه رکن اساسی مفهوم فقر شمرده می‌شود. غنا به معنای توانگری نیز مبتنی بر دو عامل آگاهی و احساس توان‌مندی است. فقر مادی به فقر مطلق و فقر نسبی تقسیم می‌شود. فقر مطلق عبارت است از نیاز به موادی چون غذا، لباس و بهداشت و فقر نسبی به معنای عدم توانایی در فراهم‌آوری معیارهای زندگی عادی است. بروز بسیاری از انحراف‌های عقیدتی، لغزش‌های اخلاقی و آسفتگی‌های روانی، آثار فقر در گستره فردی است. تحقیر و حذف ناگزیر فقیران، از آثار اجتماعی فقر به شمار می‌آید. تنبلی، بی‌برنامگی، عدم رعایت بهداشت، نارسایی اندیشه‌ها و رسوخ خرافات در جامعه، از عوامل فقر در حوزه شخص به شمار می‌آیند. کسب نامشروع، ترک تکافل عمومی، ظلم حاکمان، نظام ناکارآمد مالیاتی و تأمین اجتماعی، برخی از عوامل اجتماعی فقر شمرده می‌شوند. وظیفه دولت در فقر ستیزی، توجه به کارآمد ساختن نظام مالیاتی، تأمین اجتماعی و تنظیم بازار است. هر یک از توانگران و فقیران وظایف ویژه‌ای را در فقر ستیزی دارند.

دولت و سیاست‌های اقتصادی / محمدتقی حکیم‌آبادی (میک)

بر اساس سخنان علی‌علیه السلام، دولت اسلامی هم در هدف و هم در محدوده عمل، با دولت‌های دیگر فرق ماهوی دارد. مهم‌ترین وظایف این دولت را می‌توان چنین شمرد: تعلیم و تربیت مردم، حفاظت از دین و مبارزه با بدعت‌ها، ایجاد امنیت، تأمین اجتماعی، مبارزه با بی‌عدالتی‌های اقتصادی، عمران و آبادی، افزایش رفاه و درآمدهای مردم، نظارت بر بازار و تنظیم آن، جمع‌آوری مالیات و تنظیم بیت‌المال. و زکات و صدقات، خمس، غنایم جنگی، فیه و انفال، منابع مالی دولت علوی به شمار می‌آیند.

دولت‌ها بر اساس قلمرو دخالت آن‌ها در اقتصاد به سه دسته تقسیم می‌شوند: دولت حداقل (کلاسیک)، دولت متوسط (رفاه) و دولت حداکثر (برنامه‌ریزی متمرکز). چنین بر می‌آید که دولت علوی دولتی متوسط باشد. مهم‌ترین اهداف اقتصادی علی علیه السلام در سه حوزه شکل گرفت: بسط عدالت اجتماعی - اقتصادی، عمران و آبادی، و ثبات قیمت‌ها. برای تحقق این اهداف امام علیه السلام از ابزارهای اخلاقی - معنوی، و کمی بهره می‌گرفت. علی علیه السلام در وضع مالیات‌ها بر املاک دولتی (زمین‌های خراجیه)، توجه ویژه‌ای به رشد و تولید و وضع مردم داشتند.

سیره اقتصادی علی علیه السلام / سیدرضا حسینی

پژوهش در سیره اقتصادی علی علیه السلام، از نوع مباحث اقتصاد خرد شمرده می‌شود و از این رو به دو بخش رفتار تولیدکننده و رفتار مصرف‌کننده قابل تقسیم است. منابع درآمدی امام علیه السلام عبارت بودند از: خمس و فیه، اقطاع، کار، غنایم جنگی، سهم سرانه و هدایای مردم. درآمد علی علیه السلام بسیار بالا بود. بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های تولیدی، اولویت دادن به تولید کالاهای اساسی، تحصیل مهارت شغلی، کارآفرینی، تنظیم اوقات کار - فراغت، نظم و وجدان کاری از شاخص‌های سیره اقتصادی حضرت در بخش تولید بود. کسب رضایت الهی و حداکثرسازی کمک به دیگران، انگیزه اصلی تولید حضرت به شمار می‌رفت. سیره علی علیه السلام در مصرف و تخصیص درآمد شخصی همواره زاهدانه بود. بیش‌ترین تخصیص درآمد امام علیه السلام به بخش عمران و امور عام المنفعه و نیازمندان است. پس انداز و سرمایه‌گذاری در تخصیص درآمد ایشان جایگاه ویژه‌ای داشت. پس‌انداز، تولید و درآمد بسیار بالا، مصرف شخصی حداقل، کمک به دیگران به انگیزه کسب رضایت الهی و سود آخرتی ویژگی سیره علی علیه السلام در بخش تولید و تخصیص درآمد بود.

اصلاحات اقتصادی / سیدحسین میرمعزی

اصلاحات در دیدگاه علی علیه السلام به معنای احیای مجدد تعالیم اسلام و مبارزه با بدعت‌ها و انحراف‌ها در حوزه اقتصاد است. پس از وفات پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم، دو انحراف در جامعه اسلامی روی داد: انحراف در بینش‌های اقتصادی و انحراف در رفتارهای مردم و کارگزاران که این

انحراف‌ها آثار اقتصادی نامطلوبی در پی داشت. علی‌علیه با هدف تحقق عدالت اقتصادی، به تصحیح بینش‌ها و منش‌ها پرداخت. انحراف در بینش‌ها را با بیان حقایق توحیدی، مذمت دنیاگرایی و تبلیغ مفاهیم دینی اصلاح می‌کرد. موعظه، ارائه الگوی عملی به مردم، نظارت بر بازار و مجازات متخلفان، استرداد اموال بیت‌المال و تقسیم آن به گونه عادلانه از اصلاحات علی‌علیه به شمار می‌آید. امام‌علیه در امر اصلاحات با دو مانع بزرگ روبه‌رو بود: دنیاپرستی فراگیر و بدعت‌های به سنت تبدیل شده.

بازار / محمدنقی نظرپور

بازار به عنوان محل عرضه و تقاضای کالاها و خدمات در سخنان علی‌علیه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ هر چند کلماتی از آن حضرت‌علیه در ذم بازار نقل شده است که می‌تواند ناظر به جنبه‌هایی از تجارت باشد که موجب تفاخر، تکاثر و ارزش‌های ضداخلاقی است.

بازارها در عصر علی‌علیه در کنار مسجد و دارالاماره قرار داشتند. بازارهای کوفه اتاق‌هایی از پیش ساخته داشت و حفظ امنیت آن‌ها بر عهده دولت بود و چون علی‌علیه از آن‌ها کرایه‌ای دریافت نمی‌کرد، این امر موجب رونق دادوستد می‌شد. ممانعت از احتکار، ربا، کنترل قیمت‌ها و وزن، برخورد با ناقضان حریم بازار از جمله اقدامات امام‌علیه به شمار می‌آیند. بازار مطلوب علی‌علیه به بازار رقابت شبیه‌تر است تا به بازار انحصاری، و دولت اسلامی نیز باید زمینه‌های تحقق رقابت در بازار را فراهم کند. آسان گرفتن معامله، قناعت به سود کم‌تر، سوگند نخوردن هنگام معامله از جمله توصیه‌های حضرت است. امیرالمؤمنین‌علیه وابستگی به بیگانگان را ناپسند می‌دانستند و بر تأمین نیازهای اولیه چون خوراک و پوشاک در داخل تأکید داشتند. خرید کالاها و واسطه‌ای از نظر حضرت سودمند به شمار می‌رود و دادوستد کالا میان کشورها مایه افزایش رونق اقتصادی است.

بیت‌المال / سیدرضا حسینی

اصطلاح بیت‌المال در معنای اموال عمومی به کار می‌رفت؛ هر چند در لغت مکانی است که اختصاص به جمع‌آوری و نگهداری مال داشته باشد. درآمدهای بیت‌المال در عصر علوی از راه‌های گوناگون به دست می‌آمد. خمس یکی از آن منابع بود. در عصر

نبوی از غنایم جنگی، گنج‌ها، معادن و اموال بی‌صاحب خمس دریافت می‌شود، ولی در عصر خلفا انحرافی در مفهوم و مصرف خمس پدید آمد. زکات نیز از موارد عمده مالیات‌های اسلامی در عصر علوی به‌شمار می‌رفت و آن حضرت به جمع‌آوری و توزیع آن اهتمام ورزیده، توصیه‌های سودمندی به کارگزاران زکات می‌کرد. خراج از درآمدهای مالیاتی است که از زمین‌های مفتوح‌العنوة یا اراضی صلحیه یا زمین‌های فیء گرفته می‌شد. نرخ آن در زمان علی علیه السلام به تناسب مناطق و مرغوبیت زمین‌ها متفاوت بود. توصیه علی علیه السلام به کارگزاران خراج همواره آن بود که در اخذ خراج از ظلم پرهیز نموده، به عمران و آبادی زمین‌های خراجی توجه داشته باشند. جزیه، انفال، فیء و غنیمت از دیگر منابع مالی دولت علوی محسوب می‌شد. بیت‌المال در پرداخت به مستمندان، آموزش و پرورش، فرهنگ، سرمایه‌گذاری در امور زیربنایی، هزینه‌های نظامی و برخی موارد دیگر به مصرف می‌رسید.

اصول حاکم بر بیت‌المال عبارت‌اند از: امانت بودن، شریک بودن عموم مسلمانان در آن و عدالت اجتماعی. علی علیه السلام به تبعیت از پیامبر صلی الله علیه و آله و برخلاف خلفای پیشین، مساوات را در پرداخت بیت‌المال کاملاً رعایت می‌کرد.